

Liberal İktisat ve Krizlerin Her Sahnesinde İnanılmaz Çıkan Paradoksları

ALPER AKALIN

3H Hareketi Üyesi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Giriş

Günümüzde yaşanan küresel kriz ve sebep olduğu tahripkâr neticeler, her kriz sonrasında sorulmasına alıştığımız “Serbest piyasa ekonomisi çöküyor mu?” soruları ile yeniden karşılaşmamıza neden oldu. Serbest piyasa karşıtları her ne kadar alternatif bir teori ya da model (hatta onların deyimiyle sistem) geliştiremese de, krizler bahanesiyle kapitalizme karşı yürütmüş oldukları saldırılar her geçen gün artmaktadır.¹ Esasında piyasa düzeni, tarih boyunca yaşanan iktisadi tartışmalarda hem felsefi hem de pratik açıdan birçok eleştiri almıştır. İlk tarz eleştiriler, daha çok serbest piyasa teorisinin varsayım ve mantıksal tutarlılığını mercek altına alırken, bahsedilen diğer tarz eleştiriler de, serbest piyasanın doğurmuş olduğunu iddia ettikleri sonuçlar üzerinden bir değerlendirmede bulunur. İlkinde teorinin pozitif yönü, diğerinde düşünce sistematığının normatif yönü incelenir. Bir başka deyişle, ilk tutumda bilimsel bir yaklaşım varken, diğerinde daha çok moral kaygılar güden bir tutum sergilenir.

Bu makalede daha çok, Serbest Piyasa Ekonomisinin teorik analizi ele alınacak, özellikle son yüzyıl boyunca kendisine ekonomik buhranlar dolayısıyla yöneltilen eleştirilere ve piyasacı paradigmanın bunlara göstermiş olduğu reaksiyonlara yer verilecektir. Elbette ki, piyasanın ahlaki zaafiyetler barındırdığı, bu bağlamda toplum içinde eşitsizlikler doğurduğu, fakirliği meşrulaştırdığı ve vicdansız bireyleri kutsadığı yönündeki iddialara cevap niteliğinde ayrı bir çalışma da büyük bir önem arz etmekte ve belki de bu konu okuyucunun daha çok ilgisini çekmektedir. Yalnız, bir düzenin teorik ayağını sorgulamadan sırf sonuçlarına odaklanmak, sağlıklı ve tutarlı bir analiz olmayacaktır. Ayrıca daha çok sübjektif değer yargılarına dayanan bu tarz ahlaki tartışmalarda karşı tarafa inandırıcı gözükme oldukça zorlaşırken, daha çok bilimsel zeminde yapılacak olan piyasa savunuları, en azından sorunun piyasa düzeninden çok onu çarpıklaştıran mekanizmalardan kaynaklandığını gün ışığına çıkaracaktır.

Serbest Piyasa Modeli'nin Doğuşu ve Gelişimi

Serbest Piyasa Ekonomisi'nin tutarlı teorik çerçevesi ilk olarak, 1776'da Adam Smith'in "Milletlerin Zenginliği" adlı eserinde şekillenmiştir. Her ne kadar, Smith'den önce Hume, Quesnay, Turgout gibi düşünürler, Smith'e ilham kaynağı olsa da, "Milletlerin Zenginliği" liberal düşüncelerin iktisadi boyutta sistematik olarak ele alındığı ilk kitap olmuş ve hatta iktisat biliminin kurucu eseri olarak tarihteki yerini almıştır.

Milletlerin Zenginliği, o dönemin hâkim iktisat anlayışı merkantilizme karşı bir baş kaldırıştı. Merkantilist zihniyete göre, zenginliğin kaynağı değerli madenlerin biriktirilmesinden ve dış ülkelere yapılan ihracatlardan müteşekkildir. Merkantilistlere göre dünyadaki zenginlik sınırlı ve sabittir. Ülkeler ancak diğer ülkelerin fakirleşmesi pahasına zengin olabilir; bu yüzden, devletler mümkün olduğunca ithalata sınırlama getirerek tacirlerini ihracata yönlendirmeli ve böylelikle diğer devletlerdeki madeni paraların kendi ülkesine girişini sağlamalıdır (Skousen, 2003: 15).

Aslında, merkantilizmin bu sınırlı anlayışına getirilen ilk eleştiri Adam Smith'den gelmemiştir. Fizyokratlar, dış ticaretin sınırlanmasının zenginlikten çok fakirlik getireceğine işaret etmiş ve malların ülke sınırları arasında serbestçe dolaşımını savunmuşlar-

dır.² Fizyokratların düştüğü hata, tarım dışında hiçbir alanın zenginlik getirmeyeceğini savunmuş olmalarıydı (Savaş, 2007:225-237). Sanayi devrimi öncesi sanayiye dışlayan bu tutumlarından dolayı Adam Smith kadar tanınmamış olmaları, Fizyokratların en büyük şanssızlığıdır.

Adam Smith, zenginliğin kaynağını birey üzerinden incelemeye almıştır. Ona göre, rekabet ortamının baltalanmadığı bir ortamda kendi çıkarını gözetecek olan hür bireyler, bilerek ya da bilmeyerek (görünmez el aracılığıyla) hem kendisine hem de topluma

Jean Baptiste Say, Adam Smith'in biraz ikinci plana ittiği sanayi sektörüne ait analizleri ve kendisine yakıştırılan "her arz kendi talebini yaratır" sözü ile meşhur önemli bir düşündürdür.

hizmet eder ve ait olduğu ulusunun zenginleşmesine neden olur. Ona göre zenginlik, değerli madenlerin biriktirilmesinden değil; kişinin kendi beceri ve emeği ile ürettiği mallardan geçmektedir.³ Devlet'in ticareti kısıtlamadığı ve adaleti tesis ettiği bir ortamda, iş bölümünün ve girişim özgürlüğünün sağlayacağı verimli üretim teknikleriyle ülkeler birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılar ve zenginliğe giden yolun kapısını aralarlar (Skousen, 2003:16-34).

Smith'den sonra bir diğer isim Jean Baptiste Say, Adam Smith'in biraz ikinci plana ittiği sanayi sektörüne ait analizleri ve kendisine yakıştırılan "her arz kendi talebini yaratır" sözü ile meşhur önemli bir düşündürdür.⁴ Say'ın en önemli özelliği, Sanayi Devrimi ile meydana gelen gelişmeler ile Klasik iktisat teorisinin uyumunu gözler önüne sermiş olmasıdır. Say tasarruf ile zenginlik arasında bir ilişki görmüş ve tasarrufu zenginliğin önünde bir engel gören anlayışa -tasarrufların yatırım ve sermayenin verimliliğini artırmasında- dolaylı- karşı çıkmıştır (Savaş, 2007:299-300).⁵ Say'ın dışında Ricardo da üzerinde önemle durulması gereken bir diğer klasik iktisatçıdır. Ricardo *mukayeseli üstünlükler teorisi* ile ulusların birbirlerine karşı koymuş oldukları ithalat sınırlamalarının kendilerinin zararına olduğunu iddia etmiştir. Ona göre, her devletin kendisinin görece daha becerikli ve kalifiye olduğu üretim sahalarına

odaklanması ve bu malların ihracatından elde ettiği gelirle kendi ihtiyaçlarını başka ülkelerden ithal etmesi daha akıllıcadır. Adam Smith'in de vurgu yapmış olduğu işbölümü ve verimlilik kavramlarının önemini verdiği ilginç örneklerle cazip kılan Ricardo, bu teorisiyle dönemin en ünlü iktisatçılarından biri haline gelmiştir (Skousen, 2003:101-102).

İlk İtiraz:

Serbest Piyasa Sömürü Düzenine Dayanır

Adam Smith - Baptiste Say - David Ricardo düzleminde ilerleyen ve Jeremy Bentham, Frederic Bastiat, John Stuart Mill'in de burada yer veremediğimiz katkıları ile klasik iktisat öğretinin temel ilkeleri şimdiye kadar anlatılanlar ile kabaca özetlenebilir. Bu liberal anlayış, sanayi devrimi ile beraber büyük bir itibar kazanmış ve akademi dünyasında kendisi-

Walras, Jevons ve Menger'in farklı zamanlarda ortaya attıkları ama eş zamanlı bir devrime yol açmalarına olanak sağlayan marjinal fayda kavramı, bir malın değerini, ona harcanan emeğin değil, tüketicinin o maldan edineceği yararın belirleyeceğini iddia etmiştir

ni ekseriyetle kabul ettirmiş olsa da, Sanayi Devrimi'nde yaşanan çalkantılı dönemlerin de etkisiyle teoriye karşı itirazlar da gelmiştir. Sosyalistlerin, Milliyetçilerin ve Humanistlerin ahlaki eleştirilerini bir yana bırakırsak, teorinin içsel tutarlılığı ve mantıksal örgüsüne yönelik en ciddi eleştiri, Karl Marx'tan gelmişti. Marx, kısaca "bir malın değerini ona harcanan emek belirler" sözüyle belirleyebileceğimiz klasik iktisada ait değer anlayışının tutarsız olduğunu belirtmiş ve bir mala değer katan işçi sınıfı ise, kârın da işçi sınıfı tarafından paylaşılması gerektiğini iddia etmiştir (Bawerk, 2006:5-13). *Artık değer teorisi* olarak adlandırabileceğimiz bu görüşe göre, sermayedarın işçi emeği üzerine koymuş olduğu kâr bir sömürüdür; zira tüm değeri yaratan işçilerdir. Sermayedarın sermaye diye ortaya koymuş olduğu yatırım mallarından dolayı bir hak talebi olmaz; zira o yatırım malları da en nihayetinde önceki sömürülerinin dondurulmuş halidir.

Aslında Marx, yaşamı boyunca fikirleriyle pek dikkat çekememişti. Onun şu anki şöhreti, daha çok o

öldükten sonra keşfedilmesine dayanır. Ama yine de Marx'ın getirmiş olduğu bu eleştiriler liberal iktisadın ciddi bir çelişkisini ortaya koyuyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan ekonomik dalgalanmalar, Sanayi Devrimi'nin vaat ettiği zenginliğe erişmek için kırsal kesimden kente yerleşme telaşındaki insanların yaşadığı sıkıntılar, yine devrimin küçük esnaf ve atölyelerin işlerini bitirmesi ve bu yerlerin yerini büyük sanayi kuruluşlarının alması ile bir anda işverenlerin işçi durumuna düşmesi, serbest piyasa modeline dayanan bu düzene karşı sesi yükseltenlerin sayısını hızla arttırıyordu. Özellikle 1870'lerde Amerika'da başlayıp sonra Avrupa'yı da etkisine alan uzun buhran, Marksist ve benzeri sosyalist kesimin klasik iktisada yönelttiği eleştirilerin daha da ciddiye alınmasına neden oluyordu. Yaşanan bu çalkantılı ve krizli dönem ile birlikte, 19. yüzyılın ikinci yarısından son çeyreğine kadar Klasik iktisat öğretisinin zor bir döneme girdiğini, itibarının önceki çeyreklere göre zedelendiğini iddia edebiliriz.

Liberal İktisatta Marjinal Devrim ve Neoklasik İktisatın Doğuşu

Serbest piyasa ekonomisinin sömürü üzerine kurulduğu tezi ve Marx'ın klasik değer teoremini kullanarak bu tezi tescilleme girişimi ile yıpranan klasik iktisat teorisi, ancak yeni bir anlayışla iade-i itibarını elde edebilirdi. İşte bu ortamda, 19. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen *marjinal devrim*, klasik iktisat devrini kapatıp, yeni bir devri açtı. Bu geri dönüşle şekillenen yeni teorinin adına *Neoklasik iktisat* adı verilecekti.

Bu yeni teorinin eskisinden farkı, kurucularının ortaya koydukları *marjinal fayda* teorisi ile, klasik iktisadın değer teorisine açıkça meydan okumasıdır. Marjinal fayda, tanım itibarıyla bireyin her ilave birim mal tüketmesi sonucu toplam faydada meydana gelen değişiktir. Walras, Jevons ve Menger'in farklı zamanlarda ortaya attıkları ama eş zamanlı bir devrime yol açmalarına olanak sağlayan marjinal fayda kavramı, bir malın değerini, ona harcanan emeğin değil, tüketicinin o maldan edineceği yararın belirleyeceğini iddia etmiştir (Yay, 2004:3-4). Bu bakış açısına göre bir örnek verecek olursak, içinde bin bir türlü emek ve zahmet olan bir sanat şaheseri şayet toplum için hiçbir anlam ifade etmiyorsa, değersizdir. Acıkmış bir insan için bir dilim ekmek, o

sanat eserinden çok daha değerli olabilmektedir. Ya da tıpatıp aynı iki mal için örnek vermek gerekirse; bir şişe su bir stadyumda dışarıdaki bakkala göre çok daha pahalıya satılabilmektedir. Zira stadyumda su bulmak neredeyse imkânsızken, şehir içinde aynı su her bakkalda bulunabilir; bu yüzdendir ki, kişi stadyumda aynı suya dışarıdakinden çok daha fazla değer atfeder.

Dolayısıyla bir işçinin alması gereken maaşını belirleyen şey, işçinin ortaya koyduğu emek değil, tüketicinin o emeğe atfettiği değerdir. Şayet emek yeteri kadar verimli ve değerli değilse, ücretler de dolayısıyla düşük olacaktır. Tıpkı tam tersi durumda da maaşların yükselmesinin söz konusu olacağı gibi. Marjinalistlere göre, emek sömürülmez; sadece tüketicilerin değerlendirmesine tabi tutulur.

Neoklasik iktisat, marjinal fayda devriminden sonra Marshall'ın arz-talep grafikleri ve Fisher'in para teorisi katkıları ile 1929 bunalımına kadar tutarlı bir teori olarak anılmıştır. Marshall, klasik iktisadın arz yönlü anlayışını marjinalcilerin talep destekli devrimi ile birleştirdi ve arz ve talebin dengesini fiyatlar belirler diyerek, şu an okutulan mikro iktisadın temellerini attı (Savaş, 2007:583-588). Fisher ise, paranın miktar teorisi olarak bilinen meşhur teorisiyle, para arzında yapılacak herhangi bir değişikliğin anında fiyatlara yansıtacağını belirtmiş ve paranın yansız, yani reel ekonomiye hiçbir etkisi olmayan bir değişken olduğunu gösterdi (Skousen, 2003: 287-288).

Yukarıda özetlediğimiz 1929 Buhranı öncesi hâkim Neoklasik iktisat anlayışının temel ilkelerine burada bir kez daha göz atmakta yarar vardır; zira, makalenin bundan sonrasında 29 buhranı sonrasında günümüze kadar olan iktisadi tartışmalarda, bu ilkeler sıklıkla sorgulanacaktır

1- Piyasalar, devlet müdahalesi olmadığı sürece dengededir. Böylesine bir ortamda, arz ve talep arasındaki dengeyi fiyatlar belirler. Talep arttıkça fiyat artar, arz genişledikçe fiyatlar düşer. Fiyat, talep ve arzdeki değişime duyarlıdır, yani esnektir. Diğer bir deyişle, talep veya arzdeki herhangi bir ani azalış ya da artış, fiyatlara anında yansır.

2- Tasarruflar, yatırımlar için en büyük kaynaktır. Bir ülkedeki tasarruf miktarı, yatırım miktarına eşittir. Bu eşitlik dengesini ise faizler belirler. Tasarruf-

ların arttığı bir ortamda faizler düşer, yatırım ihtiyacı arttığı zaman ise durum tam tersidir. Hükümetler, bütçe açıkları vererek yatırımları canlandırmazlar, daha çok milli tasarrufları azalttıklarından dolayı faizleri yükseltir, yatırım teşviğini yok ederler.

3- Ekonomide reel değişkenler (üretim, istihdam, gelir) para miktarından etkilenmez. Yani, paranın ekonomide fiyat artışlarından başka etkisi yoktur. Devlet, para basarak ekonomiyi iyileştiremez, ancak fiyatları yükseltir.

Neo-Klasik iktisat, marjinal fayda devriminden sonra Marshall'ın arz-talep grafikleri ve Fisher'in para teorisi katkıları ile 1929 bunalımına kadar tutarlı bir teori olarak anılmıştır. Marshall, klasik iktisadın arz yönlü anlayışını marjinalcilerin talep destekli devrimi ile birleştirdi ve arz ve talebin dengesini fiyatlar belirler diyerek, şu an okutulan mikro iktisadın temellerini attı

4- Kaynak ve gelir dağılımını en iyi belirleyen şey piyasadır. Piyasa dışındaki müdahaleler, kaynak ve gelir dağılımını daha da çarpıklaştırmaktan başka hiçbir işe yaramaz.

5- Piyasalar tam rekabet halindedir. Bunun yanında, tam istihdama; yani ekonominin tüm potansiyelini gerçekleştirmesine, ancak piyasayı serbestleştirerek ulaşılır. İstihdamı ücret seviyesi belirler ve ücretler, emeğin verimliliğine göre değişen, esnek bir değişkendir.

1929 Buhranı: İktisadi Liberalizm Çöküyor mu?

Neoklasik öğretisi, 1929 sonbaharına kadar tüm gösterişle akademi dünyasında hâkimiyetini sürdürürken, 1929 Ekim'inde ABD'nin meşhur Wall Street Borsasının çökmesiyle bir anda işler tersine gitmeye başlamıştır. ABD'de başlayan ekonomik kriz, 1930'ların ortasına kadar sürmüştü, sonrasında sadece Amerika'yı değil, tüm dünyayı etkisi altına almıştı. 1929-32 yılları arasında ABD'nin sanayi üretimi %50'lere yakın oranda düşmüştü, milli gelirin üçte biri erimişti. Avrupa'da da benzer bir eğilim hakimken, krizden en çok çalışan kesim etkilenmiş, işsizlik oranları ABD ve Avrupa'da %20-25 aralığına kadar yükselmışti (Başoğlu, 2004:12). ABD ve Avru-

pa'da eski üretim ve istihdam seviyelerine yükselmek en az 10 yıl almış, ardından gelen II. Dünya Savaşı zaten yeni toparlanan ekonomilere yeni bir darbe vurmuştu.

Yaşanan bu derin buhran sonrası, bunalım geçirenler sadece bankalar, işveren ve işsizler değildi şüphesiz. Kendi kendine bırakıldığında dengeye geleceğine inanılan piyasanın yeniden eski haline dönmesi uzun yıllar alınca, liberal iktisadın argümanları sorgulanmaya başlanmış ve iktisadi entelijansiyada muhalif sesler yükselmeye başlamıştı.

İşte tam bu çalkantılı sürecin ortasında, 1936 yılında bir İngiliz lordu, John Maynard Keynes "Genel Teori" adlı eseriyle büyük yankı uyandırmış ve Neoklasik öğretinin yukarıda 5 madde ile özetlediğimiz temel varsayımlarına karşı çıkmıştır. Keynes'e göre (Başoğlu, 2004:13-25):

Tüketim olmadan gelir elde edilmez, gelir olmadan yeni yatırım olmaz. Bu yüzden, büyük buhran gibi tüketimin düştüğü zamanlarda devlet devreye girmeli ve ya bizzat kendi harcamalarıyla, ya da vergi indirimleriyle tüketimi teşvik edecek politikalara imza atmalıdır. Kriz zamanında mali politikalar, para politikalarından daha etkindir.

1- Piyasalar doğası gereği dengesizdir. Piyasada yer alan tüketici ya da firmaların bilgisizliği ve geleceği öngörememe sorunu, bazen yanlış kararlar almalarna yol açar.

2- Piyasa'yı dengeye getireceği söylenen fiyatlar esnek değil, yapışkandır. Özellikle durgunluk zamanlarında, fiyatlar ve ücretler düşmeye direnir. Fiyatlarda görünen yapışkanlık tüketimin azalmasına, ücretlerdeki yapışkanlık işsizliğe neden olur. Fiyatlar ve ücretlerin yapışkanlığı yüzünden, piyasanın tam istihdam dengesine gelmesi imkânsızdır.

3- Bir ve ikinci maddelerin de belirttiği gibi, piyasanın "görünmez el" yoluyla sosyal optimuma ulaşması ya çok uzun zaman alır, ya da kimi zaman hiç mümkün olmaz. Piyasayı tam istihdam dengesine getirmek için devlet müdahalesine gerek vardır.

4- Tasarruf, faizin değil, gelirin fonksiyonudur. Bir bakıma, tasarruf faize göre değil gelire göre azalır veya artar. Yatırımlar ise faizin fonksiyonudur ama yatırımların kaynağı tasarruf değildir. Bir başka deyişle, klasiklerin "her tasarruf yatırım olarak geri döner" varsayımı güçlü değildir. Fazla tasarruf, tüketimi de kısacağından, ekonomik büyümeyi yavaşlatır.

5- "Her arz kendi talebini yaratır" varsayımı yanlıştır.⁶ Her talep, kendi arzını yaratır. Tüketim olmadan gelir elde edilmez, gelir olmadan yeni yatırım olmaz. Bu yüzden, büyük buhran gibi tüketimin düştüğü zamanlarda devlet devreye girmeli ve ya bizzat kendi harcamalarıyla, ya da vergi indirimleriyle tüketimi teşvik edecek politikalara imza atmalıdır. Kriz zamanında mali politikalar, para politikalarından daha etkindir.

Keynes, yukarıdaki maddelerden de özetlenebileceği gibi, klasik iktisadın bireyci metodolojisinden doğan mikro-iktisat eksenli analizini reddetmiş, yerine olaylara makro perspektiften bakan bir anlayışı getirmiştir. Klasiklerin arz vurgusuna karşı talebin önemini dile getiren Keynes, ekonomide büyümenin esas kaynağının tasarruf değil, tüketim olduğunu iddia etmiştir.

Keynes'in bu argümanlarını ortaya koyduğu zamanın konjonktürünü de dikkate alma gereğini unutmamak gerekmektedir. Gerçekten büyük buhran zamanında, özel tüketim bıçak gibi kesilmiş, bankalara yatırılan paraların yastık altına kaçması ile beraber tasarrufların yatırıma dönüşmesi için aracı kurumlar olan bankalar tek tek batmış, işsizlik de had safhaya ulaşmıştır. Bu ortamda teorisini şekillendiren Keynes'in bahsettiğimiz tespitler ile akademi dünyasına çıkıyor olması, önde gelen birçok iktisat okulunun ilgisini çekmişti. Birçok klasik iktisatçı, Keynes'i büyük buhran sonrası haklı bulmuş ve paradigmasını tamamen Keynesyen çizgiye çevirmişti.⁷ Keynes sonrası Samuelson'ın 1948 yılında yayınladığı *Economics* kitabı, hâlâ günümüze kadar geçerliliğini koruyan, Keynesyen bakış açısıyla yazılmış en meşhur iktisada giriş kitabıdır.

Keynes'in fikirlerinden etkilenen kuşkusuz sadece akademi camiası değildi. Hükümet yöneticileri de, devlet müdahalesinin yararlı olduğu inancını akademiye yerleştiren Keynes'ten aldıkları ilham ile kamu harcamalarını olabildiğince arttırmakta bir sakınca görmediler. Büyük buhran öncesi %10 civarında

olan ABD hükümet harcamalarının milli gelire oranı 1970'lere geldiğinde %30'a yükselmisti (Usgovernmentspending.com, 2009). Bu, ABD hükümetinin, Keynesyenizm ile beraber 3 kat büyüdüğünün kanıtıydı. Keza, İngiltere'de de devlet, büyük buhrandan sonra 1970'e kadar 2 kat büyüklüğe ulaştı (Ukpublicspending.co.uk, 2009).

Hükümetlere harcamayı teşvik ettiren tek kişi tabii ki Keynes değildi. Keynes'in 1946'daki ölümünden sonra, Keynesyen iktisatçılar Keynes'in mirasını daha da geliştirdiler. Mesela Philips eğrisi, şüphesiz dönemin en çok ses getiren Keynesyen teoremlerinden biriydi. William Phillips'in 1957 yılında yayınladığı bir makalenin ilham verdiği ve sonrasında Samuelson ile Solow'un da geliştirdiği bu teoreme göre, tam istihdamın sağlanması için milli gelirin artması gerekmektedir; bu amaca ulaşmak için de enflasyondan fedakârlıkta bulunulmalıdır. Bir başka deyişle, işsizlik ile enflasyon arasında ters yönlü bir ilişki vardır; biri artarken diğeri azalır. Keynesyen iktisadın bu ilişki için varsayımı ise gayet basittir: daha çok kişinin istihdam edilmesi için ekonominin büyümesi, ekonominin büyümesi için de kişisel gelir ve tüketimin artması lâzımdır. Gelirin artması ücretlerde bir artışı, tüketimin artması ise genel fiyat düzeylerinde artışı getirir; bu da enflasyonun artmasına sebep olur. Şayet hükümet enflasyonu düşürmek için sıkı maliye politikaları ile harcamalarını kısar, yüksek faiz politikaları ile tüketimi yavaşlatırsa, bu önlemler yüksek oranda büyümeyi engelleyecektir. Bu yüzden ekonominin yavaşladığı dönemlerde hükümetler enflasyona aldırılmaksızın harcama yapmaktan çekinmemeli, düşen tüketimi kamusal hizmetler ile canlı tutmalıdır. Şüphesiz, hükümetler Phillips teorisi çerçevesinde akademi dünyasından gelen önerileri tatbik etmekten büyük memnuniyet duymuşlar ve devletin çapını büyütmeğe çekinmemişlerdi.

Tüm bu gelişmeler ile beraber Neoklasik iktisat gerçekten ciddi bir bunalım geçiriyordu. 1950'ler ve 1960'larda liberal ilkeleri savunanların sesi Keynesyenler kadar duyulmuyordu. Ama ilginçtir ki, bir büyük kriz sonrası tüm itibarını ve kudretini kaybeden bu akım, yine bir kriz ile tekrar eski popülaritesine kavuşacak, liberalizmin temel ilkelerinden sapan politikacı ve akademisyenlere nasıl büyük bir hata içerisine düştüklerini yeni bir devrim ile gösterecekti.

1970'ler Bunalımı ve Keynesyenizmin Çöküşü: Liberal Öğreti Yeniden Moda

1970'li yıllarda dünyanın birçok gelişmiş ekonomisinde görülen yüksek işsizlik ve enflasyon, bir anda Phillips Eğrisi ve buna bağlı olarak Keynesyen iktisadın tutarlılığının sorgulanmasına neden oldu. Ekonomide hem küçülme, hem de yüksek enflasyonun yaşanması, o dönemde stagflasyon teriminin doğmasına neden oldu.⁸ 70'lerde başlayan stagflasyonu engellemek birçok hükümetin onlarca yılını aldı, çoğu ekonomi bu süre zarfında dalgalı bir seyir izledi.

1950'ler ve 1960'larda liberal ilkeleri savunanların sesi Keynesyenler kadar duyulmuyordu. Ama ilginçtir ki, bir büyük kriz sonrası tüm itibarını ve kudretini kaybeden bu akım, yine bir kriz ile tekrar eski popülaritesine kavuşacak, liberalizmin temel ilkelerinden sapan politikacı ve akademisyenlere nasıl büyük bir hata içerisine düştüklerini yeni bir devrim ile gösterecekti.

Kuşkusuz, stagflasyonu tamamı ile ortadan kaldırmak için hükümetlerin sınırlı sayıda araca ve iktisat politikasına sahip olması, bu uzun dönem ekonomik yavaşlamanın başlıca nedenini oluşturuyordu. Zira, hükümetler yükselen enflasyonu dizginlemek için harcamaları kısıttığı ve faizleri yükselttiği takdirde, stagflasyonun sadece enflasyon ayağını halledecek, fakat büyümedeki yavaşlamaya çare olamayacaklardı. Tam tersi durumda, yani gevşek maliye ve para politikaları söz konusu olduğu zaman ise, yüksek olan enflasyonun daha da yükselmesi, ekonomileri daha da kırılgan bir yapıya sokacaktı. İşte bu sebeplerden, stagflasyonun girildiği zaman çıkılması zor bir kısır döngü olması ve aynı zamanda Keynes'in ve takipçilerinin önerileriyle bu zor duruma girilmesindedir ki, 1950'lerde Keynesyen anlayışın akademik ve politik camiada yükselişi ne kadar hızlı idiyse, 1970'lerde de düşüşü o kadar keskin oldu.

Stagflasyonun çıkması, büyük buhran sonrası kenara itilen Neoklasik iktisat anlayışının özgüvenini yerine getirdi. Keynes muhalifleri seslerini daha da yükselttiler ve eleştirilerini ardı ardına sıraladılar. Söylemleri akademi dünyasında teveccüh görmüş olacak ki, bu makale çerçevesinde kısaca incelene-

cek olan üç farklı liberal iktisat okulunun temsilcisi 1970 ve 1980’li yıllarda Nobel Ekonomi Ödülüne çeşitli nedenlerle layık görüldüler.⁹ Bunlardan ilki, 1974 yılında Avusturya İktisat Okulunun en önemli temsilcilerinden Friedrich August von Hayek’e, 1929 buhranını önceden tahmin edebilen nadir ekonomistlerden biri olması dolayısıyla, ikincisi 1976 yılında Monetarist ekolün kurucusu Milton Friedman’a, yine 1929 buhranını incelemek amacıyla yapmış olduğu para politikaları analizi ve Keynesyen istikrar politikalarına getirmiş olduğu eleştiriler nedeniyle, ve sonuncusu 1986 yılında Kamu Tercihi Okulu’nun kurucularından James Buchanan’a, iktisat politikalarında siyasi kurumların rolü konulu çalışmalarına ithafen verildi.

Friedman’a göre hükümetlerin “ince ayar” olarak adlandırabileceğimiz, ekonomide görülen dalgalanmalar halinde devletin gevşek maliye politikalarıyla piyasaya müdahalesi, büyük buhranda da görüldüğü gibi, dalgalanmaları daha da derinleştirmekte ve istikrardan çok istikrarsızlık getirmektedir.

Şimdi sırasıyla Monetarizm, Avusturya Okulu ve Kamu Tercihi akımlarını inceleyelim.¹⁰

Monetarist Okul

Milton Friedman 1968 yılında yayınlamış olduğu “Para Politikalarının Rolü” adlı makalesinde, Phillips eğrisinin aksine işsizlik ve enflasyonun bir arada olabileceği tezini öne sürdüğünde, bu aykırı fikre itibar edenlerin sayısı çok azdı. Ancak, 1970’lerde ortaya çıkan stagflasyon, Friedman’ın öngörüsünü haklı çıkardı ve Friedman’ın fikirleri 1970 sonrası dönemde çok daha fazla değer görmeye başladı. Öyle ki, Amerikan Merkez Bankası FED, 70’lerin sonuna kadar süregelen stagflasyonu bitirmek için, Friedman’ın monetarizm olarak adlandırılan para teorisini 1980’ler boyunca birebir tatbik etti (Mankiw, 2007:819-820).

Milton Friedman, Keynesyenizmdeki tutarsızlıkları 1970’lerden çok daha önce, 1929’lardaki çıkış noktası itibarıyla de tespit etmiştir. Keynes’in 1929 buhranı sonrası piyasanın kendi kendini dengeye getirme konusundaki başarısızlığı ve devlet müdahalesinin zorunluluğu önerisine karşı Friedman, 1929 buhranının “piyasa başarısızlığının değil, devlet başarısızlığının bir ürünü” olduğunu 1963 yılında kaleme almış olduğu “Birleşik Devletlerin Parasal Tarihi” adlı eserinde belirtmiştir. Ona göre, 1929-1932 yılları arasında panik halindeki bireylerin bankalara koşup mevduatlarını çekmesiyle nakit sıkıntısına giren bankaların batmasında, uygulamış olduğu yüksek faiz ve sıkı para politikası ile FED’in rolü çok büyüktür (Acar, 2008). O yıllarda para arzının üçte bir daraldığını istatistiki bilgiler ile kanıtlayan Friedman’a göre, şayet FED para arzını genişletecek politikalara imza atsa ve bankaları o panik havasından kurtarabilseydi, küçük bir dalgalanma ile başlayan büyük buhran, onyıllar süren derin bir bunalıma yol açmayacaktı (Friedman, 1963). Burada kuşkusuz FED’in piyasayı aksi müdahalelerle yanlış yönlendirmesi, devletin piyasanın işlerine burnunu soktuğunda işleri nasıl berbat ettiğinin önemli bir göstergesi olarak tarih sayfalarında yerini aldı. Hatta öyle ki, FED’in şu andaki başkanı Bernanke, Friedman’a atfen yapılan bir konferansta [Friedman için] “Haklıydın, krizi biz çıkardık; ama sayende artık bir daha bunu yapmayacağız” itirafında bulunmuştu (Bernanke, 2002).

Friedman’a göre reel ekonomi olarak adlandırabileceğimiz piyasa dengeli ve istikrarlıdır. Piyasadaki bütün dalgalanmaların kaynağı, istikrarı bozan para politikalarıdır. Milton Friedman, “Enflasyon en nihayetinde parasal bir olgudur” sözüyle meşhur olan ve Neoklasik iktisattan devralarak geliştirdiği paranın miktar teoremiyle, iktisat camiasını derinden etkilemiştir. Friedman’a göre, merkez bankaları devletin oyuncağı olmaktan çıkmalı ve bağımsız bir mekanizma olarak istikrarlı para politikalarının garantörü olmalıdır. Hükümetlerin keyfi harcamaları için para basma mekanizması yerine, fiyat istikrarını temin etme işlevini yerine getirecek merkez bankaları ile piyasa çok daha verimli işleyecektir.

Friedman’a göre hükümetlerin “ince ayar” olarak adlandırabileceğimiz, ekonomide görülen dalgalanmalar halinde devletin gevşek maliye politikalarıyla piyasaya müdahalesi, büyük buhranda da görüldüğü gibi, dalgalanmaları daha da derinleştirmekte ve istikrardan çok istikrarsızlık getirmektedir. Şüphesiz yaşanan istikrarsızlıklarda, yanlış para politikalarının yanında, hükümet harcamalarının ulusal tasarrufu azaltması ile beraber yükselen faizlerin, firmala-

rın girişim şevkini kırmaması da etkili olmaktadır. Daha basit bir deyişle, hükümet, dalgalanma dönemlerinde bir yandan harcarken aslında diğer yandan özel sektöre darbe vurmakta, ve sonuç olarak ekonomide devlet müdahaleleriyle total bir iyileşmenin gözlenmesi neredeyse imkansızlaşmaktadır (Başoğlu, 2004: 47-49).

Friedman, aynı zamanda kendisinden sonra “rasyonel beklentiler teorisi” ile akademiya da nam salacak olan Chicago Okulu’na ilham olan beklentilerin ekonomideki önemine dair çalışmaları ile de Keynesyen iktisada meydan okumuştur. Friedman’a göre, fiyatlarda yaşanan sürekli artış, tüketicilerin enflasyonist bir ortama göre plan yapması ve beklentilerini bu ortama göre şekillendirmesini beraberinde getirir. Buna göre, tüketici olarak bir birey fiyatların yükseldiği ortamda, maaşının da yükselmesini talep edecek, toplam olarak maaşlarda yükselen artışlar reel sektörde maliyetleri de yükseltecektir. Genel fiyat düzeyinin yükselmesi ile beraber maliyetlerde görülecek artış, üretimi ve dolayısıyla mal ve hizmet arzını azaltacak, bu da istihdamı düşürecektir. İşte 1970’lerdeki stagflasyon da tamamı ile bu sürecin bir ürünüdür; Friedman’a göre, hükümetlerin enflasyonist politikaları sanıldığı aksine en nihayetinde ekonomide bir yavaşlama ve işsizlik sorununu beraberinde getirebilir (Mankiw, 2007:805-818).

Friedman, yapmış olduğu bu çalışmalar ve dönemin hakim iktisat anlayışına karşı geliştirmiş olduğu modeller ile Neoklasik iktisadı yeniden canlandırmış ve 20. yüzyılın en önemli iktisatçıları arasında yerini almıştır.

Avusturya Okulu

Friedrich August von Hayek’in Nobel ödülü almasıyla adını tüm dünyaya duyuran Avusturya Okulu, Hayek’ten önce marjinalist Carl Menger, Avusturya’da maliye bakanlığı da yapmış Bohm Bawerk ve tabii ki -belki de en mühim düşünürü- Ludwig von Mises’in inşa ettiği zengin teorik içeriği ile klasik liberal geleneğin en önemli takipçilerinden biridir. Menger’in bireyi merkeze alan marjinal fayda teorisi, Bawerk’in Neoklasik iktisada armağan ettiği sermaye ve faiz teorisi ve Mises’in para, banka ve konjonktür dalgalanmaları üzerine yapmış olduğu araştırmalar, Hayek’in çalışmalarına ilham vermiş ve kendisinin 1950’lerde üzerinde çalışmayı bırakmış olduğu ekonomi tezleri 25 yıl sonra, 1974’te Nobel

ödülü olarak geri gelmiştir. Hayek’in nobel alması ile birlikte daha çok tanınan tezleri, ABD Başkanı Reagan ve İngiltere Başbakanı Thatcher üzerinde de büyük bir etki bırakmıştır. Hatta öyle ki, Thatcher, 1975 yılında milletvekili iken üyesi olduğu Muhafazakar Parti’nin siyasi stratejilerinin konuşulduğu bir toplantısında, Hayek’in *Özgürlüğün Anayasası* kitabını işaret ederek “Bizim inandığımız kitap bu” demiş ve başbakan olunca uygulayacağı iktisadi politikaların hangi minvalde olacağını mesajını önceden vermiştir.

Friedman, yapmış olduğu bu çalışmalar ve dönemin hakim iktisat anlayışına karşı geliştirmiş olduğu modeller ile Neo-klasik iktisadı yeniden canlandırmış ve 20. yüzyılın en önemli iktisatçıları arasında yerini almıştır.

Hayek, Mises ile geliştirmiş olduğu konjonktür dalgalanmaları teorisi ile, 1929 buhranının, dönemin merkez bankasının bir beceriksizliğinin eseri olduğunu ortaya koymuştur (Hayek, 2008:6-72). Monetarist okuldan farklı olarak Hayek’e göre, 1920’lerden itibaren gevşek para politikası ile para arzını gereğinden fazla arttıran FED, tüketicilere yanlış sinyaller göndermiş ve bu sinyallere göre yatırım yapan bireyler en nihayetinde bir çöküş ile karşı karşıya kalmıştır. Avusturyacı Konjonktür Dalgalanmaları teorisine göre, geniş para arzı kısa vadede suni olarak faizlerin düşmesine ve borçlanma maliyetlerinin azalmasına neden olur. Doğal piyasa faiz oranından daha düşük oranlara inen faizler ile beraber firmalar ve tüketiciler, tüketim tercihlerini normaldekenden daha öne alarak, tasarruf yapmak yerine yatırım yapmayı tercih ederler. Bir başka deyişle, düşen faizler, parayı bankada bekleterek kazanç elde etmenin cazibesini düşürür ve dolayısıyla tasarrufların yerini kredi ile finanse edilen tüketim ve yatırım harcamaları alır. Suni biçimde genişleyen kredi ortamında, kaynakların ilk olarak getiri elde etmek amacıyla yatırım harcamalarında, sonra elde edilen getirilerin de geri dönüşüyle tüketim harcamalarında kullanılması ile beraber, ekonomide suni bir canlanma hissedilir. Fakat toplam harcamaların artması ile beraber fiyatlarda yaşanacak artış, yatırım faaliyetlerinden elde

edilen kârları düşürür. Bunun yanında enflasyonu dizginlemek isteyen para otoritelerinin yeniden para arzını daraltıcı önlemler alması ve faiz oranlarını yükseltmesinden dolayı, borçlanma maliyetleri yükselebilir. Yatırım harcamalarını finanse edecek tasarrufların azlığı, düşen kârlar ve hem mal hem de borçlanma maliyetlerinin yükselmesi, devam etmekte olan yatırımların atıl hale gelmesine, bunun yanında bankaların verdiği borçları geri tahsil edememesine neden olur. Yani, genişleyen para arzı politikası ile canlanan konjonktür, bir anda tersine döner ve sonunda büyük buhrandaki gibi bir panik havası ile beraber bankalara hücum, bankaların iflası ve reel ekonominin çökmesi kaçınılmaz olur.

Kamu Tercihî Teorisi, ciddi bir demokrasi ve Keynesyenizm eleştirisi olarak hâlâ birçok çevrede rağbet edilen bir ekol olup, Keynesyen anlayışın getirdiği aksaklıkları analiz etmeye George Mason Üniversitesi'nde devam etmektedir.

Avusturya iktisatçılarının sonraki kuşak temsilcilerinden Rothbard da, Amerika'nın Büyük Buhranı adlı eserinde, Hayek'i doğrulayarak, döviz, talep, vadeli mevduatlar ve başka bazı unsurlar içeren geniş bir hesaplama ile, Federal Rezerv'in 1921'in ortalarından 1929'un ortalarına kadar para arzını %60'tan daha fazla arttırdığını tahmin etmiştir. Ayrıca Rothbard, 1929 buhranı sonrasında da Monetaristlerin para arzını daraltmakla suçladığı başkan Hoover yönetiminin para arzını arttırmak için piyasaya tahvil ve bono sürerek likiditeyi artırma çabalarında bulunduğunu, ama buna rağmen halkın devlete olan güvensizliğinden dolayı paraları yastık altında tutmaya devam ederek para arzını daralttığını ortaya koymuştur (Reed, 2009).

Avusturyacılar, Monetaristlerden farklı olarak, devletin büyük buhrandaki başarısızlığını FED'in 1929-1932 arasındaki yanlış para politikalarında aramazlar. Avusturyalı iktisatçılara göre, Hoover yönetimi -para politikaları dışında yürütmüş olduğu iktisat politikaları sebebiyle- büyük buhranın daha da derinleşmesinin en büyük müsebbibidir. Rothbard'ın da belirttiği üzere, Hoover yönetiminin en büyük çıl-

gınlığı, Haziran 1930'da geçen Smoot-Hawley Gümrük Vergisi (Smoot-Hawley Tariff) yasası idi. ABD tarihindeki en korumacı mevzuat olan Smoot-Hawley yasası neredeyse tüm sınırları ithal mallara kapatmış ve berbat bir uluslararası ticaret savaşının fitilini ateşlemişti. ABD yönetimindeki yetkililer ticaret engellerini yükseltmenin Amerikalıları yerli malı almaya iteceğini ve bunun da bitmek bilmeyen işsizlik sorununu çözeceğine inanıyorlardı. Fakat, bu yasa üzerine yabancı devletler de ABD mallarına ticaret yasağı koyunca, özellikle Amerikan tarımı kötü bir darbe almıştı ve ülke çiftçileri piyasalarının hemen hemen üçte birini kaybetmişti. Tarımın çöküşüyle, rekor sayıda kırsal banka iflas etmiş ve yüzbinlerce müşterisini de beraberlerinde aşağı sürüklemişti. Hoover, bunun yanında devlet yardımı harcamaları ile hükümet harcamalarının tüm milli gelir içindeki payını %50'ye yaklaşan oranlarla yükseltti. Yüksek gümrük vergileri ve muazzam devlet harcamalarını karşılamak için 1932'de ortaya çıkan Hazine Kanunu ile de Amerikalıların çoğunluğunun gelir vergisi ikiye katlanmış; yüksek gelirli kesiminki ise iki katından da fazla artmış, %24'ten %63'e çıkmıştı. Sonuç olarak, kamunun piyasaya müdahalesi krizi içinden daha da çıkılmaz hale gelmiş ve olan, serbest piyasa sistemi ile elde ettiği birikimleri devlet kararlarıyla buharlaşan bireylere olmuştur (Reed, 2009).

Tüm bu analizlerin ve tecrübelerin de gösterdiği üzere, Avusturya Okulu mensupları, Keynesyen akımın şiddetle savunduğu kamu harcamaları ile piyasayı dengeye getirme çabalarının, işleri daha da kötü hale soktuğunu kanıtlamış ve 1970'li yıllardan itibaren iktisat dünyasında büyük bir prestij kazanmıştır.

Kamu Tercihî Okulu

Kamu Tercihî Okulu, iktisat bilminde kullanılan metod ve araçları siyaset teorisine uygulayan bir politik iktisat okuludur. Her ne kadar tümüyle bir iktisat okulu olduğuna şüphe ile bakılsa da (Green, 1994:6), Kamu Tercihî Okulu, iktisadi meselelerin analizine getirmiş olduğu yeni yaklaşımlar ile dünyada sesini duyurmuş ve şöhretini, kurucusu olduğuna inanılan James Buchanan'ın 1986 yılında aldığı Nobel ödülü ile taçlandırmıştır.

Yöntem olarak, fayda maksimizasyonu peşinde koşan rasyonel bireyi esas alan Kamu Tercihî Teorisi,

genel manada iktisadi piyasalar yerine *politik piyasa*nın analizine odaklanır. Politik piyasada, serbest piyasada yer alan tüketici birey, üretici firmalar ve piyasada üretilen malların yerini sırasıyla, seçmenler ve çıkar grupları, siyasal partiler ve kamu hizmetleri alır. Kamu Tercihi anlayışına göre, seçmenler ve siyasal partiler kendi menfaatleri peşinde koşan rasyonel birey ve kurumlardır. Seçmenler faydalarını maksimize etmek için oluşturdukları çıkar grupları aracılığı ile politikacılardan ve bürokratlardan “bedava” hizmet talep ederler. Politikacılar için de başat fayda, ülke yönetiminin başında kalmaya devam etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için maksimum sayıda oy toplamaları lâzım geleceğinden, politikacılar seçmenlerin gözünde cazip kalmak için populist vaatlerden geri durmaz ve kamu harcamaları yoluyla seçmenlerin gönlünü kazanmaya çalışırlar. Hem seçmen hem de politikacıların oluşturdukları bu kısır döngü çerçevesinde oluşan daha büyük bir devlet, liberalizm ve serbest piyasa ekonomisi için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır (Aktan, 2008:81-98).

Tabii seçmenler, bir yandan bedava hizmet talep ederken, diğer yandan bu hizmetlerin finansmanı için kullanılacak yüksek vergilerden hazzetmezler. Bu yüzdendir ki, politikacılar, yapılan harcamaların finansmanını halka hissettirmemek amacıyla vergi dışı kaynaklardan temin ederler. Bunların başında da senyoraj (para basmak) ve borçlanma gelir. Fakat, bu kaynaklar ile sürdürülen kamu harcamaları uzun vadede ciddi ekonomik sıkıntıları beraberinde getirir. En nihayetinde para basmak enflasyon yolu ile seçmenlerin alım gücünü düşürürken, alınan borçların geri ödenmesi için vergilerin arttırılmasına mutlaka ihtiyaç duyulur. Dolayısıyla, bedava sanılan hizmetler aslında yine seçmenin cebinden çıkacaktır.

Kamu Tercihi iktisatçılarına göre, devletin faaliyetlerinin global ölçekte genişlemesinde Keynesyen iktisadın çok büyük etkileri olmuştur. Keynesyen paradigmanın, *denk bütçe yerine açık veren bütçeleri* savunan ve devlet müdahalelerini destekleyen bu anlayışı, ekonomiyi yüksek vergiler ve enflasyon yoluyla daha verimsiz ve kırılğan bir yapıya sokmaktadır. Bunun yanında devletin ekonomide rolü ve fonksiyonlarının artması, seçmenlere rüşvet, politik kayırmacılık ve bürokrasi yönetiminde partizanlık gibi birtakım siyasal yozlaşmaları da beraberinde getirmektedir. İşte, Keynesyen iktisadın doğurmuş

olduğu tüm bu problemlerin ortadan kaldırılması için, hükümetlerin iktisadi karar alma mekanizmaları denetlenmeli ve politikacıların piyasaya müdahalede bulunmaya olanak sağlayan kuvvet ve yetkileri mutlaka sınırlandırılmalıdır. Bunun için de, Kamu Tercihi mensupları, anayasal iktisat teorisini ortaya atmışlardır (Aktan, 2008:99-115). Bu teori ile bir anayasada, siyasi kurumların sadece politik hak, yetki, görev ve sorumluluklarını belirli kurallara bağlamak değil, bunun yanında iktisadi faaliyetlerin de bireylerin ekonomik özgürlüğüne engel olmayacak şekilde çerçevelenmesi amaçlanmaktadır.

Sosyalist çevreler, bu sefer de “vahşi kapitalizmin sonunun geldiğini” iddia etmekte, Keynesyen ekole mensup kimi iktisatçılar da, 70’lerde liberal iktisada gösterilen teveccühün sonucunda bu noktaya geldiğini söylemektedir.

Kamu Tercihi Teorisi, ciddi bir demokrasi ve Keynesyenizm eleştirisi olarak hâlâ birçok çevrede rağbet edilen bir ekol olup, Keynesyen anlayışın getirdiği aksaklıkları analiz etmeye George Mason Üniversitesi’nde devam etmektedir.

Sonuç: 2008 Krizi ve Aynı Senaryo

1970’ler ve 80’lerde yükselen liberal iktisadi anlayış, 2008 Eylül ayında çatlak veren emlak piyasası kaynaklı finansal kriz nedeniyle alışlagelmiş bir şekilde yeniden sorgulanır hale gelmiştir. Sosyalist çevreler, bu sefer de “vahşi kapitalizmin sonunun geldiğini” iddia etmekte, Keynesyen ekole mensup kimi iktisatçılar da, 70’lerde liberal iktisada gösterilen teveccühün sonucunda bu noktaya geldiğini söylemektedir (Krugman, 2009).

2008 krizi, içerik olarak 1929 buhranına çok benzemekte, serbest piyasa ekonomisine getirilen eleştiriler ve alınan politik önlemler de bu benzerliği pekiştirmektedir. O dönemde Keynes’i haklı bulan ve ekonomiyi canlandırma amacıyla harcamalarını arttırmaktan çekinmeyen hükümetler şimdi de kriz sonrası çözümü Keynes’te aramakta ve başta ABD olmak üzere trilyonlarca dolarlık harcama paketlerini çözüm için devreye sokmaktadır. Akademi dünyası Klasik anlayışın yeniden test edilmesi gerektiğini

yüksek sesle dile getirirken, 2008 Nobel İktisat ödülünü Krugman'ın almasıyla da, global ölçekte yeniden Keynesyenizme dönüşün sinyallerinin çoktan verilmiş olduğu söylenebilir.

Halbuki Neo-Avusturyalılar ve Neoklasik iktisadın öncüsü Chicago Okulu bu krizin, sanıldığı gibi serbest piyasanın krizi olmadığını, bu bunalımda da yine devletin büyük rolü olduğunu iddia etmekte ve bu iddiaları da oldukça güçlü temellere dayanmaktadır. Mesela Neo-Avusturyalılar, 2001'de Amerika'da patlayan NASDAQ balonunun hemen ardından ekonomiyi canlandırmak için faizleri enflasyonun da altında bir seviyeye düşüren ve para arzını 2001-2007 yılları arasında %50'den fazla arttıran FED'in, tıpkı 1929 bunalımındaki gibi suni bir balon yarattığını ve bu balonun nihayetinde patlayacağını 2003 yılından

Neo-Avusturyalılar, 2001'de Amerika'da patlayan NASDAQ balonunun hemen ardından ekonomiyi canlandırmak için faizleri enflasyonun da altında bir seviyeye düşüren ve para arzını 2001-2007 yılları arasında %50'den fazla arttıran FED'in, tıpkı 1929 bunalımındaki gibi suni bir balon yarattığını ve bu balonun nihayetinde patlayacağını 2003 yılından itibaren ısrarla savunmaktaydı.

itibaren ısrarla savunmaktaydı. Neo-Avusturyalıların bu öngörüsü, 2008 yılında patlayan emlak balonuyla bir kez daha teyit edildi.¹¹ Chicago Okulu mensupları da, finansal piyasaların deregüle edilmesinden* dolayı krizin çıktığını iddia edenlere cevap olarak, 1980-2007 yılları arasında finans sektöründe yapılan regülasyon harcamalarının 3 kat arttığına işaret ederek, deregülasyonun söz konusu olmadığını belirtiyordu (Yayla, 2008). Bunun yanında, ABD'de imkânı olmayanları konut edindirmek için kurulan devlet destekli Fannie Mae ve Freddie Mac adlı kuruluşların sübvansede edilmesi yoluyla emlak piyasasının baltalandığını ve tüketicilere yanlış sinyaller verildiğini iddia eden liberal iktisatçıların bu görüşleri ne yazık ki kamuoyunda yeterince yankı bulmuyor (Çetin, 2008). Yani, tıpkı 1929 bunalımında olduğu gibi, Neoklasik iktisat anlayışının kriz analizleri bugünlerde yeniden ihmal edilmektedir.¹²

Kuşkusuz burada liberal geleneğe mensup iktisatçıların gelişmeleri soğukkanlı ve sabırlı bir şekilde takip ediyor olması da, klasik iktisadın bozguna uğradığı yanlış imajını güçlendirmektedir. Oysa liberallerin sakinliği, her kriz sonrası saldırıya uğramaya alışmaları ve toz duman dağıldıktan sonra yeniden haklı çıktıklarını bilmelerinden kaynaklanan özgüven duygusunun sonucu olarak da yorumlanabilir. Kuşkusuz krizden kurtuluş amacıyla Keynesyen-devletçi bir mantıkla akıl almaz büyüklüklerde açılan kurtarma paketleri, merkez bankalarının denetimden uzak şekilde bastıkları ve piyasaya sürdükleri bu paralar yüzünden eninde sonunda yeni bir kıyametin kopacağını öngörmek için kâhin olmaya gerek yoktur. Klasik iktisat, bugünlerde bozulmuş görünen itibarını, hükümet harcamalarının katlanarak artırılmasına dayanan bu paketlerin etkisiyle bir gün yeniden patlaması kaçınılmaz suni balonlar, yüksek enflasyon ve muhtemelen yeni bir bunalım sonrasında yeniden kazanacaktır. Devletin piyasaya her müdahalesinin ardından yeni bir krizin geldiğini görmekte ısrar eden iktisatçıların şekillendirdiği dünyayı ne yazık ki hep benzer acı sonlar beklemektedir. Başta uyarıları ve önerileri ihmal edilen liberal iktisatçıları sonunda haklı çıkmakta, ama bunun anlaşılması çoğu kez yeni bir bunalım sonucu olmaktadır. ■

dipnotlar

- ¹ Aslında, yazının genel gidişatı içerisinde kavram kargaşasına yer vermemek için, kapitalizm ve serbest piyasa ekonomisi tanımları için bir parantez açmak gerektiğini düşünüyorum. Kapitalizm, esas itibarıyla, Marksist ve sosyalist jargonun, serbest piyasa ekonomisinin sadece sermayedar (kapitalist) sınıfın çıkarına hizmet ettiğini ima etmek için icat ettikleri bir kelime. Bu yüzden, bir liberal olarak bu makalenin yazarı, güçlü olanın bir dayatmasından daha çok insanların kendiliğinden oluşturdukları bir düzen olarak gördüğü bu düzeni serbest piyasa ekonomisi olarak nitelendirmeyi yeğleyecektir.
- ² Adam Smith'e ait olduğu sanılan "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sözü, Smith'den önceki dönemde Fizyokratlar tarafından dile getirilmiştir (Skousen, 2003:36).
- ³ Adam Smith de, fizyokratlar gibi tarımın diğer sektörlerle göre daha verimli ve daha çok zenginlik getirdiğini iddia eder ve ulusların önceliği tarım ekonomisine vermesi gerektiğini iddia eder. Ama Smith, fizyokratlar gibi sanayi ve ticareti ekonomik analizinin dışında tutmaz, onları da sermayenin elverdiği ölçüde sürdürülmesi gereken faaliyetler olarak nitelendirmiştir (Savaş, 2007:277-278).
- ⁴ Aslında Say'ın dediği, üretimin tüketimden önce geldiğini

- ve alım gücünün ancak üretimle yaratılabileceğini vurgulamak üzere, "A'nın arzı B için talep yaratır" sözüdür. "Her arz kendi talebini yaratır" şeklinde literatüre girmiş olan ve -"Galât-ı meşhur lügât-ı fasihten evladır" özdeyişini haklı çıkarıncasına- herkesin böyle sandığı, ama doğrusunu çok az kişinin bildiği, mantıklı düşünmeye çalışan iktisat öğrencilerine saç-baş yolduran yanlış motto, aslında Keynes'in Say yorumudur. Bu önemli noktaya dikkatimizi çeken Skousen (2003) büyük bir takdiri hak etmektedir. (Ed.)
- ⁵ Tasarruf-tüketim tartışması, 1929 buhranından sonra Keynes ve Klasik İktisatçılar arasında yeniden ortaya çıkacaktır.
- ⁶ Bu konudaki önemli bir açıklama için yukarıda 4 no'lu dipnota bakınız. Esasen Klasik iktisadın böyle bir varsayımı olduğu Keynes'in varsayımı olup, yanlıştır. (Ed.)
- ⁷ Keynes'in Klasik İktisat'a meydan okuyuşu, kimi sosyalist çevrelerce de Kapitalizm'in kurtarılması olarak lanse edilmiş ve Keynes, liberalizmi yeniden aklayan bir liberal olarak nitelendirilmiştir. Halbuki, ileriki tartışmalarda da göreceğimiz gibi, Keynes'in bakış açısı liberalizmden çok devletçi çizgiye daha yakındır. Kendisi de Genel Teori'nin almanca baskısının önsözünde, "benim fikirlerim liberal devletlerden çok totaliter devletlerde pratiği daha kolay olan fikirlerdir" şeklinde bir itirafta bulunmuştur (Hulsmann, 2007).
- ⁸ Stagflasyon, ekonomik büyümenin yavaşlaması manasına gelen "stagnation" ile, genel fiyat düzeyinin artışı manasına gelen "inflation" kelimelerinin sentezi ile ortaya çıkan bir kavramdır.
- ⁹ Aslında Neoklasik ekolden birçok isim Nobel ödülüne layık görüldü. Bunların başında George Stigler ve Robert Lucas gelmektedir; fakat biz bu makalede, yer kısıtı nedeniyle, 3 ana akımın en önemli birer temsilcisi üzerinden liberal iktisat anlayışını ele alacağız.
- ¹⁰ Bu sıra aslında bir tesadüf değil, bilinçli bir tercihin neticesinde belirlendi. Bahsedilen okulları kavramsal içerik ve getirdikleri öneriler bakımından sol tarafı iktisat teorisi sağ tarafı politik teori olacak şekilde bir eksene oturtsak, herhalde en iktisadi söyleme Monetarist okul, en politik söyleme de Kamu Tercihinde rastlayacağımızdan, en solda Monetarist Okul, ortada Avusturya Okulu, en sağda da Kamu Tercih Ekolü olacaktır.
- ¹¹ Ayrıntılı bir okuma için bkz: <http://mises.org/story/3128>
- * Kısıtlayıcı düzenlemelerden kurtarılıp serbestleştirilmesi. (Ed.)
- ¹² Burada ilginç ve traji-komik olan, NASDAQ balonunun patlaması ile beraber "Hükümetin bu krizi aşması için bir emlak balonu şişirmesi lazım" önerisini FED'e sunan Krugman'ın, krize sebep olan iktisatçı değil de krizi öngören büyük bir deha ve fikirlerine en çok itibar edilen ekonomist olarak anılıyor olmasıdır (Krugman, 2002).

referanslar

- Acar, Mustafa (2008), *Kriz Kimin Krizi*, Liberal Düşünce, Sayı: 51-52, Yaz-Sonbahar 2008, ss. 5-24.
- Aktan, Coşkun Can (2008), *Yeni İktisat Okulları*, Seçkin

Kitabevi, 2. baskı.

Bawerk, Eugen von Bohm (2006), *Marx ve Marksist Sistemin Bitişi*, Liberte Yayınları.

Başoğlu Ufuk, Nalan Özmezoğulları ve İlker Parasız (2004), *İktisatta Devrimler Karşı Devrimler*, Alfa Yayınevi.

Bernanke, Ben S. (2002), *FRB Speech: Remarks by Governor Ben S. Bernanke*, At the Conference to Honor Milton Friedman, University of Chicago, Chicago, Illinois, November 8, 2002.

Çetin, Ünsal (2008), *Finansal Krize Yakından Bakış*, Liberal Düşünce, Sayı:51-52, Yaz-Sonbahar 2008, s. 25-31.

Friedman Milton ve Anna J. Schwartz (1963), *A Monetary History of the United States: 1867-1960*, NBER.

Green, Donald P.; Ian Shapiro (1994). *Pathologies of Rational Choice Theory*, Yale University Press.

Hayek, Friedrich von Augustin (2008), *Prices, Production and Other Works*, Mises Institute.

Hulsmann, Guido Jorg (2007), *Mises: The Last Knight of Liberalism*, Mises Institute.

Krugman, Paul (2002), *Dubya's Double Dip?*, New York Times, 2 August 2002, url: <http://www.nytimes.com/2002/08/02/opinion/dubya-s-double-dip.html>, Son giriş tarihi: 5 Eylül 2009.

Krugman, Paul (2009), *Reagan Did It*, New York Times, 31 May 2009, url: <http://www.nytimes.com/2009/06/01/opinion/01krugman.html>, Son giriş tarihi: 5 Eylül 2009

Mankiw, Gregory (2007), *Principles of Economics*, Thomson South Western, 4th edition.

Reed, Lawrence (2009), *Büyük Bunaltımın Büyük Mitleri*, 3H Hareketi Websitesi, url: http://3hhareketi.org/index.php?option=com_content&task=view&id=1094&Itemid=57, Son giriş tarihi: 5 Eylül 2009.

Savaş, Vural Fuat (2007), *İktisatın Tarihi*, 5. baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Skousen, Mark (2003), *İktisadi Düşünce Tarihi*, Ankara: Adres Yayınları.

Ukpublicspendig.co.uk (2009), Son giriş tarihi: 1 Eylül 2009.

Usgovernmentspending.com (2009), Son giriş tarihi: 1 Eylül 2009.

Yay, Turan (2004), *Avusturya İktisat Okulu'nun Tarihsel Gelişimi ve Metodolojisi*, Piyasa, Sayı: 11, Yaz-2004, s. 3-29.

Yayla, Atilla (2008), *Krize Piyasa Ekonomisi İçinden Bakışlar*, Liberal Düşünce, Sayı: 51-52, Yaz-Sonbahar 2008, s. 45-61.